वृष्टिफलं यथा,—
"पतिव्रताया वचनान्नोद्गच्छति दिवाकरः।
सूर्य्योदयं विना नैव स्नानदानादिकाः क्रियाः॥
नाग्नेर्व्विहरणञ्चैव क्रत्वभावश्च लक्ष्यते।
नैवाप्यायनमस्माकं विना होमेन जायते॥
वयमाप्यायिता मर्त्यैर्यज्ञभागैर्यथोदितैः।
वृष्ट्यादिनानुगृह्णीमो मर्त्यान् शस्यादिसिद्धये॥
निष्पादितास्वोषधीषु मर्त्या यज्ञैर्यजन्ति नः।
एषां वयं प्रयच्छामः कामान् यज्ञादिपूजिताः॥
अधो हि वर्षाम वयं मर्त्याश्चोर्द्ध्वप्रवर्षिणः।
तोयवर्षेण हि वयं हविर्व्वर्षेण मानवाः॥
येऽस्माकं न प्रयच्छन्ति नित्या नैमित्तिकीः क्रियाः।
क्रतुभागं दुरात्मानः स्वयं येऽश्नन्ति लोलुपाः॥
विनाशाय वयं तेषां तोयसूर्य्याग्निमारुतैः।
क्षितिञ्च संदूषयामः पापानामपकारिणाम्॥
दुष्टतोयादिदोषेण तेषां दुष्कृतकारिणाम्।
उपसर्गाः प्रवर्त्तन्ते मरणाय सुदारुणाः॥
ये चास्मान् प्रीणयित्वा तु भुञ्जते शेषमात्मना।
तेषां पुण्याद्वयं लोकान् वितरामो महात्मनाम्॥"
इति मार्कण्डेयपुराणे पतिव्रतामाहात्म्यनामाध्यायः॥ * ॥ वृष्टिजलगुणाः।
"गगनाम्बु त्रिदोषघ्नं गृहीतं यत् सुभाजने।
बल्यं रसायनं मेध्यं पात्रापेक्षि च तत्परम्॥
दिवार्ककिरणैर्जुष्टं स्पृष्टमिन्दुकरैर्निशि।
अरूक्षमनभिष्यन्दि तत्तुल्यं गगनाम्बुना॥
वर्षासु चरन्ति घनैः सहोरगा वियति कीटलूताश्च।
तद्विषजुष्टमपेयं खजलमगस्त्योदयात् पूर्व्वम्॥
कालेन पक्वं निर्द्दोषमगस्त्येनाविषीकृतम्।
हंसोदकमितिख्यातं शारदं विमलं जलम्॥"
इति राजवल्लभः॥*॥
अथ तस्य भेदाः।
"पानीयं मुनिभिः प्रोक्तं दिव्यं भौममिति द्विधा।
दिव्यं चतुर्व्विधं प्रोक्तं धाराजं करकाभवम्॥
तौषारञ्च तथा हैमं तेषु धारं गुणाधिकम्॥"*
तत्र धारस्य लक्षणं गुणाश्च।
"धाराभिः पतितं तोयं गृहीतं स्फीतवाससा।
शिलायां वसुधायां वा धौतायां पतितं च यत्॥
सौवर्णे राजते ताम्रे स्फाटिके काचनिर्म्मिते।
भाजने मृण्मये चापि स्थापितं धारमुच्यते॥
धारनीरं त्रिदोषघ्नमनिर्देश्यं रसं लघु।
सौम्यं रसायनं बल्यं तर्पणं ह्लादि जीवनम्॥
पाचनं मतिकृन्मूर्च्छातन्द्रादाहश्रमक्लमान्।
तृष्णां हरति तत् पथ्यं विशेषात् प्रावृषि स्मृतम्॥"*॥
अथ धाराजलस्य भेदौ।
"धाराजलञ्च द्विविधं गाङ्गसामुद्रभेदतः।"
तत्र गाङ्गसामुद्रयोर्लक्षणं गुणाश्च।
"आकाशगङ्गासम्बन्धि जलमादाय दिग्गजाः।
मेघैरन्तरिता वृष्टीः कुर्व्वन्तीति वचः सताम्॥
गाङ्गमाश्वयुजे मासि प्रायो वर्षति वारिदः।
सर्व्वथा तज्जलं देयं तथैव चरके वचः॥
स्थापितं हैमने पात्रे राजते मृण्मयेऽपि वा।
शाल्यन्नं येन संसिक्तं भवेदक्लेदिवर्णवत्॥
तत् गाङ्गं सर्व्वदोषघ्नं ज्ञेयं सामुद्रमन्यथा।
तत्तु सक्षारलवणं शुक्रदृष्टिबलापहम्॥
विस्रञ्च दोषलं तीक्ष्णं सर्व्वकर्म्मसु गर्हितम्।
सामुद्रं त्वाश्विने मासि गुणैर्गाङ्गवदादिशेत्॥
यतोऽगस्त्यस्य विप्रर्षेरुदयात् सकलं जलम्।
निर्म्मलं निर्व्विषं स्वादु शुक्रलं स्याददोषलम्॥"*
अतएवाह।
"फुत्कारविषवातेन नागानां व्योमचारिणाम्।
वर्षासु सविषं तोयं दिव्यमप्याश्विनं विना॥"
इति भावप्रकाशः॥

वृष्टिघ्नी, स्त्री, भृङ्गपर्णिका। इति शब्दचन्द्रिका॥ गुजराटी एलाइच इति भाषा। वृष्टिनाशके, त्रि॥

वृष्टिजीवनः, पुं, (वृष्ट्या वृष्टिर्व्वा जीवनं यस्मिन्।) देवमातृकदेशः। इति हेमचन्द्रः॥ वृष्टिजीवने, त्रि॥

वृष्टिभूः, पुं, (वृष्टौ वर्षकाले भूरुत्पत्तिर्यस्य।) भेकः। इति हारावली॥ वृष्टिभवे, त्रि॥

वृष्णिः, पुं, (वृष+"सृवृषिभ्यां कित्।" उणा० ४ ४९। इति निः। स च कित्।) मेषः। इत्यमरः॥ यादवः। इति शब्दरत्नावली॥ (यथा, महाभारते। ५। ७२। ४।
"यथा हि सर्व्वस्वापत्सु पासि वृष्णीनरिन्दम।
तथा ते पाण्डवा रक्ष्याः पाह्यस्मान्महतो भयात्॥")
कृष्णः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

वृष्णिः, त्रि, पाषण्डः। चण्डः। इति शब्दरत्नावली॥

वृष्णिगर्भः, पुं, श्रीकृष्णः। इति हारावली॥

वृष्यं, क्ली, (वृष+"विभाषा कृवृषोः।" ३। १। १२०। इति क्यप्।) वाजीकरम्। इति राजनिर्घण्टः॥

वृष्यः, पुं, (वृषाय हितः। वृष+यत्।) माषः। इति हेमचन्द्रः॥

वृष्यः, त्रि, (वृषाय कामुकाय हितः। वृष+"खलयवमाषेति।" ५।१।७। इति यत्।) शुक्रवृद्धिकारकौषधादिः। इति भावप्रकाशः॥

वृष्यकन्दा, स्त्री, (वृष्यं बलकारकं कन्दं यस्याः।) विदारी। इति राजनिर्घण्टः॥

वृष्यगन्धा, स्त्री, (वृष्यो गन्धो यस्याः।) वृद्धदारकः। इति शब्दरत्नावली॥

वृष्यगन्धिका, स्त्री, (वृष्यो गन्धो यस्याः। स्वार्थे कन्। टापि अत इत्वम्।) अतिबला। इति राजनिर्घण्टः॥

वृष्यवल्लिका, स्त्री, विदारी। इति राजनिर्घण्टः॥

वृष्या, स्त्री, ऋद्धिनामौषधम्। इति रत्नमाला॥ शतावरी। आमलकी। इति राजनिर्घण्टः॥

वृह, वृद्धौ। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-अक०-सेट्।) वर्हति। वृहिर्ध्वनर्द्ध्योरित्यनेनैवेष्टसिद्धेऽस्य पाठो वृद्धौ इरनुबन्धवर्ज्जनार्थः। किन्तु अनेनैवेष्टसिद्धे तत्र ऋद्धि ग्रहणं परत्रानुवृत्त्यर्थमेव। अयं धातुः कैश्चिन्न मन्यते। इति दुर्गादासः॥

वृह, इ ध्वने। ऋद्धौ। सप्तमस्वरी॥ (भ्वा०-पर०-अक०-सेट्।) इ, वृंह्यते। ववृंहिरे गजपतयः। इति माघः॥ आत्मनेपदं प्रमादादिति वल्लभः॥ ध्वनश्चेति हस्तिकर्त्तृकः। वृंहितं करिगर्जितमित्यमरसिंहात्। वृंहितं करिगर्जायां शब्दमात्रेऽपि कथ्यते। इति शब्दमहार्णवात्। कदाचिदन्यकर्त्तृकोऽपि। तेन श्रीहर्षचरिते सिंहवृंहितमिति बाणभट्टप्रयोगः। इति दुर्गादासः॥

वृह, इ कि त्विषि। इति कविकल्पद्रुमः॥ (चुरा०-पक्षे भ्वा०-पर०-अक०-सेट्।) सप्तमस्वरी। इ, वृंह्यते। कि, वृंहयति वृंहति। इति दुर्गादासः॥

वृह, इ ङ वृद्धौ। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-आत्म०-अक०-सेट्।) इ, वृंह्यते। ङ, वृंहते। इति दुर्गादासः॥

वृह, इर् ध्वने। ऋद्धौ। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-अक०-सेट्।) इर्, अवृहत्। अवर्हीत्। ध्वनः शब्दः। ऋद्धिर्व्वृद्धिः। इति दुर्गादासः॥

वृह, श ऊ उद्यमे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (तुदा०-पर०-अक०-वेट्।) श, वृहति। ऊ, अवर्हीत्। अवृक्षत्। इति दुर्गादासः॥

वृ(वृ)हच्चञ्चुः, पुं, (वृहती चञ्चुः शाकविशेषः।) महाचञ्चुशाकः। इति राजनिर्घण्टः॥ (वृहती चञ्चुर्यस्येति दीर्घचञ्चुयुक्ते, त्रि॥)

वृ(वृ)हच्चित्तः, पुं, फलपूरः। इति शब्दचन्द्रिका॥

वृ(वृ)हच्छल्कः, पुं, (वृहन् शल्को यस्य।) चिङ्गटमत्स्यः। इति जटाधरः॥

वृ(वृ)हज्जीवन्ती, स्त्री, वृहज्जीवन्तिकावृक्षः। तत्पर्य्यायः। पत्रभद्रा २ प्रियङ्करी ३ मधुरा ४ जीवपुष्टा ५ वृहज्जीवा ६ यशस्करी ७। अस्या गुणाः। बहुवीर्य्यदातृत्वम्। भूतविद्रावणत्वम्। वेगाद्रसनियामकञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥

वृ(वृ)हड्ढक्का, स्त्री, (वृहती ढक्का।) ढक्काविशेषः। यथा,—
"वृहड्ढक्का तु भेरी स्त्री पुमान् दुन्दुभिरानकः।
द्रगड़ः प्रतिपत्तूर्य्यमानकः पटहोऽस्त्रियाम्॥"
इति जटाधरः॥

वृ(वृ)हतिका, स्त्री, (वृहती+"वृहत्या आच्छादने।" ५। ४। ६। इति स्वार्थे कन्।) उत्तरीयवस्त्रम्। इत्यमरः॥ वृहती। इति रत्नमाला॥

वृ(वृ)हती, स्त्री, (वृहत्+गौरादित्वात् ङीष्।) क्षुद्रवार्त्ताकी। व्याकुड़ इति भाषा। तत्पर्य्यायः। महती २ क्रान्ता ३ वार्त्ताकी ४ सिंहिका ५